

DOI: <https://doi.org/10.15407/kraieznavstvo2021.01-02-058>

УДК 61(092):303.446.4

Ганна Демочко (м. Харків),

кандидат історичних наук,

доцент катедри суспільних наук

Харківського національного медичного університету

E-mail: inio2@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5744-5893>

Сучасний стан методології та історіографії медичних персоналій: харківський вимір

Анотація. *Мета дослідження* полягає у вивченні медичної персоналії як предмету історико-медичного та медико-краєзнавчого студіювання. Результати досліджень показали, що необхідно спиратися на концептуально важливі загальнонаукові гносеологічні **принципи**: історизму, об'єктивності, поєднання логічного та історичного, системності. Тож у даній студії саме ці принципи і використовувалися. **Наукова новизна** дослідження у тому, що за методологічну основу студії такого типу взято специфічну групу підходів і методів, яка використовується для системного аналізу загальноісторичного процесу та медичної персоналії, як невід'ємної складової історико-медичного знання. Вивчення медичних персоналій завдяки застосуванню цих методологічних засад дозволить розширити знання про особистість, зв'язати її діяльність з певними історичними обставинами, виявити загальні тенденції. Науковий поступ та творчий доробок будь-якого діяча, просвітника, лікаря, науковця виступає не лише адептом його професійних, світоглядних переконань, а й свідченням життєвої концепції, наукових рефлексій, які є унікальним віддзеркаленням соціальних процесів історичної епохи.

Для прикладу наведені персоналії, що розроблялися Центром медичного краєзнавства імені проф. В.Д. Отамановського та співробітниками катедри суспільних наук Харківського національного медичного університету. У ході досліджень персоналій зазначимо, що провідним є біографічний підхід, завдяки якому історична реальність розглядається в часі й просторі, широко охоплює проблему у великому історичному контексті. Це може стати поштовхом для розробки проблематики в інших регіонах не тільки для істориків, але й для медиків, краєзнавців-аматорів тощо. **Висновок.** Медичні персоналії – біографії лікарів, учених, педагогів минулого та систематизоване висвітлення сукупності їх поглядів – мають величезний потенціал для медичного краєзнавства, проте раніше це питання вивчалось суто медиками, без урахування історичних принципів та підходів до наукового пізнання. Результати подібних студій, беззаперечно, є цінними, проте сьогодні є потреба вдосконалити вивчення медичних персоналій та надати просопографії нові зразки досліджень.

Ключові слова: медична персоналія, медичне краєзнавство, просопографія, Харківський національний медичний університет, Центр медичного краєзнавства імені проф. В.Д. Отамановського.

Hanna Demochko (Kharkiv)

PhD

Associate Professor of the Department of Social Sciences
of Kharkiv National Medical University

E-mail: inio2@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5744-5893>

Current state of medical personalia methodology and historiography: kharkiv dimension

Abstract. *The aim* of the article is to study medical personalia research papers as a subject for historical, medical, and local study. The results of the research have shown that it is necessary to rely on conceptually important general scientific epistemological **principles** such as historicism, objectivity, combining

of logical and historical principles, systematic approach. Hence, these principles were used in the paper. **Scientific novelty** of the paper is that the methodological basis for such studies is a specific group of approaches and methods used for systematic analysis of the historical process and a medical personalia as an integral part of historical and medical knowledge. Studying medical personalia will expand knowledge about individuals through an application of these methodological principles, link their activities to certain historical circumstances, and identify general trends. Scientific achievements and creative heritage of any personality, educator, medic or scientist is not only an image of their professional credo, worldview, but also evidence of life concept, scientific ideas, which are a unique reflection of social processes of the historical era. Personalities developed by the Prof. V. D. Otamanovsky Centre for Medical Local Study and employees of the Department of Social Sciences of Kharkiv National Medical University were used as examples. In the course of personalia studying, we should note that the leading one is the biographical approach, through which historical reality is considered in time and space, broadly covers the problem in a wide historical context. It may become an impetus for elaboration of these problems in other regions, not only for historians, but also for medics, amateur local lore researchers, etc. **Conclusion.** Medical personalia such as biographies of medics, scientists, educators of the past and systematic scrutiny of their views have a great potential for Medical Local Study. However, previously this issue was studied exceptionally by medics, without taking into account historical principles and approaches to scientific cognition. Results of such studies are undoubtedly valuable, but today there is a need to improve studying medical personalia and provide prosopography with new samples of research.

Key words: medical personalia, medical local study, prosopography, Kharkiv National Medical University, Prof. V. D. Otamanovsky's Centre for Medical Local Study.

Вітчизняна медична наука має своїх корифеїв, якими пишається не тільки Україна, а й увесь світ. Завдяки діяльності медиків сформувалися цілі наукові школи, а вікові традиції дозволяють виховувати покоління лікарів-гуманістів, відданих своїй справі. Усе це сприяє поповненню медичного потенціалу Батьківщини. Сучасні лікарі мають відчувати глибоку вдячність до своїх попередників та відчувати на собі особисту відповідальність перед майбутніми поколіннями лікарської спільноти нашої країни. Щоб краще знати минуле та зрозуміти сьогодення, маємо оцінити внесок у медичну науку та практичну охорону здоров'я видатних представників вітчизняної медицини.

Особливу роль сьогодні відіграє звернення до медичної персоналії – біографії лікарів, учених, педагогів минулого та систематизоване висвітлення сукупності їх поглядів. Це дозволить розширити знання про особистість, зв'язати її діяльність з певними історичними обставинами, виявити загальні тенденції. Науковий поступ та творчий доробок будь-якого діяча, просвітника, лікаря, науковця виступає не лише адептом його професійних, світоглядних переконань, а й свідченням життєвої концепції, наукових рефлексій, які є унікальним віддзеркаленням соціальних процесів історичної епохи.

Студіювання та детальний аналіз медичної персоналії – шлях не лише переосмислення цілісної картини історико-медичного процесу

Харкова та України в цілому. Нові дослідження відкривають і новий зміст, невідомі грані раніше досліджених наукових явищ та феноменів, що дозволяє збільшити та поглибити площину вітчизняної медичної думки у діахронічному вимірі. Розгляд життєдіяльності, професійної (лікарської) та наукової спадщини медичних працівників Харкова крізь призму певної історичної епохи нині виглядається авторам популярним інструментом дослідження та реконструкції фактів та феноменів історичної науки. Враховуючи це, постає нагальна потреба збору, систематизації, детального аналізу й узагальнення історико-медичних досліджень, присвячених медичній персоналії з метою виявлення методологічних основ, провідних тенденцій та форм презентації наукової біографії вітчизняних медиків-практиків та вчених-теоретиків в історичній ретроспективі. Сьогодні є змога створити підходи до вивчення персоналій, проаналізувати вже отримані результати, визначити сильні та слабкі сторони та запропонувати корективи у подальших дослідженнях.

Вивчення й ґрунтовний аналіз наукової та освітньої діяльності вихованців вищої медичної й фармацевтичної школи Харкова минулих років дає змогу поновити накопичений досвід і сприяти підготовці освіченого фахівця-медика, який матиме перед собою найкращі приклади служіння суспільству, державі.

Дослідження з медичного краєзнавства у сьогоdnішньому освітньо-науковому просторі набувають неабиякого значення. Медико-краєзнавчі розвідки, на думку вітчизняних учених сьогодення, викликають глибоку зацікавленість як історичної, так і медичної спільноти. Зокрема, започаткований харківськими істориками напрям наразі активно розвивається запорізькими краєзнавцями, які взяли на озброєння основні засади та принципи досліджень та утворили в обласній спілці комісію з медичного краєзнавства¹. На важливості викладання краєзнавства у медичному виші наголошує доцент Івано-Франківського медичного університету Ігор Любчик, роблячи акцент на медико-краєзнавчій складовій курсу². Таке ставлення до медичного краєзнавства дає надію на студіювання усіх аспектів напряму, зокрема – вивчення персоналій медиків малої Батьківщини.

Сьогодні в історико-медичних дослідженнях виокремлюється наукова, педагогічна біографія медика. І вводиться на означення цього терміну «персоналія». Як приклад, таке тлумачення знаходимо також і в інших науковців, які досліджують подібні питання в інших галузях, зокрема – педагогіці³. Так, Н. Гупан поняття «педагогічна персоналія» тлумачить як «окремий предмет історико-педагогічного дослідження, в основі якого представлена творча біографія педагога у взаємозв'язках з конкретними суспільно-політичними умовами його життя та діяльності, зіставлена з розвитком педагогічної думки»⁴. На переконання Н. Дічек, дослідження персоналій «є логічною складовою загальноісторичного процесу осмислення минулого»⁵. Тобто, не можна створювати біографію, спираючись лише на голі факти, треба враховувати історичний контекст.

Такі ж самі визначення можна застосувати й до поняття медичної персоналії. *Медична*

персоналія – це предмет історико-медичного та медико-краєзнавчого дослідження, студіювання якого проводиться з урахуванням історичних умов життя та діяльності особи, рівня розвитку медичної науки, особливостей розвитку краю. До сьогодні подібного визначення щодо медичних персоналій не існує, тому воно подано вперше і скориговано у процесі роботи Центру медичного краєзнавства імені проф. В.Д. Отамановського (далі – Центр) над їх створенням.

Зауважимо, що відсутність єдиного поняття «медична персоналія» перешкоджає появі якісних наукових досліджень у цій царині. За останні роки надруковано обмаль персоналій, проте, активну діяльність у цьому плані проводять співробітники катедри суспільних наук Харківського національного медичного університету (далі – ХНМУ) та представники Центру. В результаті розробки персоналій вдалося позбутися прикрих хиб, що допускалися раніше – багатообіцяюча назва доробку прикриває на смикані біографічні відомості по декілька речень, що не несуть для читача комплексної уяви⁶. Це в черговий раз підтверджує актуальність створення якісного методологічного підґрунтя для студіювання медичних персоналій, необхідність торування нового, якісного шляху в цьому напрямі.

Завдяки науковому обґрунтуванню, термін «медична персоналія» активно використовується у подальших дослідженнях. Результати досліджень показали, що необхідно спиратися на концептуально важливі загальнонаукові гносеологічні принципи: історизму, об'єктивності, поєднання логічного та історичного, системності.

За методологічну основу досліджень такого типу взято специфічну групу підходів і методів, яка використовується для системного аналізу

¹ Склад краєзнавчих комісій спілки. Режим доступу: <https://zoonsku.jimdo.com/%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%96%D1%97/>

² Любчик І. Краєзнавство в структурі українознавчих дисциплін вищої школи: досвід Івано-Франківського національного медичного університету. // Обрії. - №2(39),2014. - С. 61-62.

³ Гупан Н. Історіографія розвитку історико-педагогічної науки в Україні. - К. : Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова, 2000. – 222 с.; Дічек Н. Біографічний метод як інструмент дослідження вітчизняної історії педагогіки. // Шлях освіти. - 2001. - № 4. - С 15–19.

⁴ Гупан Н. Вказ. праця. - С.39.

⁵ Дічек Н. Вказ. праця. - С. 17.

⁶ Сняченко О. Історія ревматології в обличчях // Український ревматологічний журнал. - 2012. - № 2. - С. 60–65.

загальноісторичного процесу та медичної персоналії, як невід'ємної складової історико-медичного знання. Певну складність виявляло те, що у процесі розгляду основних етапів життєдіяльності конкретної постаті, науковому аналізу й систематизації професійної та наукової спадщини, інформація часто розпорошена по чисельних періодичних виданнях, епістоляріях, мемуарах, архівних документах тощо. Провідним є біографічний підхід, завдяки якому історична реальність розглядається в часі й просторі, широко охоплює проблему у великому історичному контексті.

Біографічний підхід в історії медицини допомагає віднайти причини появи й розвитку медичних ідей, новацій у різних фактах біографії, розкрити у сутності емпіричних фактів ті закономірності, що відіграли вирішальну роль у становленні світогляду конкретного медика.

Феноменологічний та парадигмальний підходи, надають необхідний науковий інструментарій для відтворення атмосфери відповідного часового періоду, реконструювання передумов формування світоглядних позицій того чи іншого медика, з'ясування джерел впливу на розвиток особистості, на становлення поглядів і переконань ученого, узагальнення комплексу поглядів та переконань конкретної постаті та визначення його впливу на розвиток медичної науки відповідного часового періоду.

Для вивчення персоналії біографічний підхід в історико-медичному дослідженні дає змогу піднести ефективність інноваційних пошуків. Такий тандем історії та медицини не завжди влучно використовувався сучасними науковцями, тому сьогодні є вдосконалено певні дослідження, надано нових фактів, відтворено маловідому інформацію з різних питань життя та діяльності як окремих лікарів, так і усієї медичної спільноти Харкова.

Висока питома вага цієї інноваційно-традиційної форми буде забезпечуватись за умови дотримання дослідниками принципу історизму, об'єктивності висвітлення фактів, адекватності при використанні всіх джерел інформації, а також при уникненні ідеалізації положень та ідей минулого, надання їм догматичного статусу. Таким чином, потреба систематизації, аналізу й узагальнення історико-медичних досліджень,

присвячених біографіям медиків-практиків та вчених Харкова в історичній ретроспективі є очевидною. Водночас, зростання уваги до біографічної складової у науковому дискурсі історії медицини сьогодні вважається цілком природним, враховуючи ті зміни, що відбуваються як у науці в цілому, так і в сучасному соціокультурному середовищі.

Наукова біографія медичної персоналії містить насамперед описання основних етапів життєвого шляху, аналіз часу, в який жила і працювала конкретна людина, характеристики оточення, процес розвитку і формування освітніх, громадянських поглядів. Найбільше значення в розгляді медичної персоналії має парадигмальний підхід. Він дає змогу розглянути логіку розвитку ідей медичної особистості з позицій самої науки, її внутрішньої динаміки, з погляду виникнення і трансформації різних ідей, положень, постулатів, вироблених членом або членами окремої науково-медичної спільноти, що діяла в певний час і в певному просторі.

Співробітники кафедри ХНМУ та Центру активно працювали над студіюванням медичних персоналій. За результатами досліджень були видані статі у вітчизняних журналах, та опубліковані тези доповідей за результатами виступів на конференціях різних рівнів.

Зокрема, дослідниками І. Робаком та Г. Демочко буда опублікована стаття «Валентин Отамановський в українській революції 1917–1921 рр.»⁷. Стаття змальовує епізоди життя та діяльності завідувача кафедри латинської мови Харківського медичного інституту (1958–1964 – роки перебування на завідуванні кафедрою ХМІ) В. Отамановського. У статті розглядається участь Валентина Отамановського в українській революції 1917–1921 років. В результаті студіювання теми встановлено, що В. Отамановський відіграв важливу роль у створенні збройних сил Української Центральної Ради. Відображена діяльність науковця у видавництві «Вернигора», його участь у бою під Крутами. Наголошено на авторстві В. Отамановського патріотичного пригодницького твору «Син України». Студія змальовує еволюцію політичних поглядів В. Отамановського у часи революції.

Внесок Валентина Отамановського в освітній процес відображено у статті «Валентин

⁷ Робако І. Валентин Отамановський в українській революції 1917–1921 рр. // Історичний архів. Наукові студії : збірник наукових праць. - Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2017. - Вип. 18. - С. 38–45.

Отамановський: герой української революції та харківський освітянин»⁸. У роботі визначено, плакаючи надію на революцію, В. Отамановський постраждав в результаті репресій, проте, він не припинив своєї просвітницької діяльності. У Харкові вчений очолив кафедру латини ХМІ, сприяв розвитку наукових досліджень у цій царині. В. Отамановський і на цій посаді не полишав краєзнавчої діяльності, він активно працював на ниві історії медицини, надаючи їй не описового, а дослідницького характеру. Це дає змогу називати професора Валентина Отамановського фундатором медичного краєзнавства.

У жовтні 2017 року на конференції «Історична спадщина та сучасні аспекти забезпечення громадського здоров'я в Україні» було презентовано результати дослідження життя і діяльності С.А. Томіліна. Зауважено, що Сергій Аркадійович Томілін народився 1877 року у Польщі у містечку Сувалки⁹. Після гімназійної освіти С. Томілін вступив до Петербурзької військово-медичної академії, яз якої через чотири роки юнака відрахували за «участие в студенческих волнениях» і він був змушений закінчувати навчання у Москві¹⁰.

На початку 1920-х років С. Томілін одним з перших почав цікавитися медичною стороною соціальних потрясінь та негараздів. А в цей час прикладів для вивчення на Україні було не займати. Воєнні лихоліття, епідемії, голод – усе це цікавило вченого з точки зору демографії та соціальної гігієни.

З 1922 року С. Томілін працює в Харкові, адже місто стало столицею радянської України. За наполяганнями С. Томіліна, у Харківському медичному інституті відкривається кафедра соціальної гігієни, перші роки існування якої відзначилися під керівництвом С. Томіліна¹¹. Вчений закладає основи соціальної гігієни, активно вивчає соціальні хвороби, запропонував разом з

О. Марзеевим анамнестичний метод оцінки наслідків епідемій.

Важливим внеском С. Томіліна у гігієну є його дослідження проблем гігієни села. 1924 року за ініціативою вченого проведено санітарно-демографічний перепис сільського населення, за результатами якого видана узагальнююча праця. Вона стала настільки актуальною для того часу, що отримала високу оцінку відповідної комісії Ліги Націй та була перевидана французькою мовою для європейських науковців¹².

С. Томілін завжди вважав людину центром досліджень, тому ним запропоновано термін «людська економіка»¹³. Професор наголошував, що таке ставлення до людини завдає шкоди не тільки їй, а й економіці держави-велетня. Тому охорона здоров'я повинна повернутися лицем в першу чергу до людини-трудівника, щоб надати йому всі можливості для збереження здоров'я.

Плідну роботу перервала Друга світова війна. С. Томілін за станом здоров'я вимушений був залишитися на окупованій території та працювати у Київському медичному інституті на кафедрі історії медицини. Цей факт не залишився не помічений радянською владою – у 1945 року його не оберуть членом-кореспондентом до Академії медичних наук СРСР. Батькові біографію «зганьбить» і зв'язок доньки Світлани з патріотично налаштованим рухом на Західній Україні, який продовжував боротися проти радянської окупації.

Останні роки свого життя вчений продовжував займатися наукою. Він втратив зір через глаукому, та не втратив жаги до пізнання, залишивши світові свій головний заповіт – профілактику...

Професор Робак І.Ю. виступив на конференції з доповіддю про Й. Сицянка. Приват-доцент Харківського університету, доктор медицини Йосип Семенович Сицянка (1824–1886)

⁸ Лісовий В. Валентин Отамановський: герой української революції та харківський освітянин // Новий колегіум, - 2017. - № 3. - С. 3–10.

⁹ Сердюк А., Прицкер В. Завещание врача – профилактика // Зеркало недели. - 2004. - № 23 (498). 12–18 июня.

¹⁰ Нековаль В.С. А. Томилин – человек, врач, ученый // Демоскоп Weekly. - 2003. - № 99–100. 3–16 февраля.

¹¹ Петрова З. Выдающийся украинский социал-гигиенист и демограф С. А. Томилин // История медицины і охорони здоров'я. - 2013. - №4. - С. 28–37.

¹² Маринджа Л. Лікар, який дивився на світ очима душі. // Здоров'я України. - 2011. - № 1. - С. 50.

¹³ Стешенко В. С.А. Томилин как демограф. // Демоскоп Weekly. 2003. № 99–100. 3–16 февраля.

увійшов до історії харківської охорони здоров'я як дуже колоритна постать¹⁴.

1864 р. він був затверджений приват-доцентом ІХУ з електротерапії. Тоді це був новітній і дуже модний напрям лікування хвороб, а приват-доцентура з електротерапії вперше в імперії відкрилася на медичному факультеті Імператорського Харківського університету. Клінічною базою з електротерапії слугував Маньківський електролікувальний заклад. Й.С. Сицянка очолив цей заклад і тільки за перший рік роботи особисто дав хворим близько 1800 сеансів електротерапії. Усього ж він завідував Маньківським закладом протягом майже двадцяти років.

Окрім професійної, Йосип Семенович займався активною громадською діяльністю. У 1870-х рр. обирався гласним Харківської міської думи та членом Харківської міської управи¹⁵. Член Харківського медичного товариства з 1865 р., з 1866 р. по 1879 р. працював у складі його ревізійної комісії, а в 1871 р. – скарбничим і бібліотекаром товариства¹⁶.

Та колоритність його постаті визначається ще й тим, що талановитий медик Й.С. Сицянка був революціонером-народовольцем. Він проходив головним обвинуваченим у справі харківської групи «Народної волі» про вибух царського потяга 18 листопада 1879 р. під Олександрівськом.

Процес, що відбувся восени 1880 р. у Харківському військово-окружному суді, так і називався – «процес Сицянка». Окрім Й. С. Сицянка обвинувачуваними по справі проходили його син Олександр із своїми друзями. Цей процес свого часу привернув увагу радянського письменника Юрія Трифонова, коли той писав історичний роман під назвою «Нетерпение. Повесть

об Андрее Желябове». В романі знаходимо автор описав процес обшуку та повідомив, що у Сицянка 27 листопада 1879 року знайшли конверт, у якому містилися спіралі Румкорфа, загорнуті у вату¹⁷.

Спіраль Румкорфа – це апарат для гальванічного лікування, який широко застосовувався за тих часів у електротерапії. Проте апарат Румкорфа виявився затребуваним не тільки медичною; його іскра добре підходила для підризу динамічних фугасів. А наявність спіралі Румкорфа в помешканні електротерапевта завжди можна було пояснити професійною необхідністю. Недоведеність багатьох епізодів по справі спричинили виправдувальний вирок особисто для Й. С. Сицянка. Його ж син Олександр був засланий до Сибіру на 17 років. Сам Йосип Семенович після звільнення повернувся до університету.

По завершенні 1884 р викладацької діяльності він відкрив приватний «Физико-механический лечебный институт доктора Сыцянка», на базі якого почав надавати різноманітні платні медичні послуги. Його заклад процвітав, але нетривалий час. 1886 р. Йосип Семенович Сицянка помер.

Отже, Й. С. Сицянка став у Харкові піонером передового, дуже модного в середині ХІХ ст. напрямку лікування – електротерапії. Його енергійна натура зробила Йосипа Семеновича також одним з найактивніших і різнобічних членів Харківського медичного товариства, відомим діячем міського громадського самоврядування, успішним підприємцем, а одночасно – революціонером-терористом.

В 2018 звітному році увага дослідників зосереджувалася на постатях І. Платонова¹⁸, Д. Заболотного¹⁹, династії Бобіних²⁰, М. Фрей-

¹⁴ Биографический словарь профессоров медицинского факультета // Медицинский факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905). - X., 1905–1906., - С. 124–126; Т. 2. - С. 40–42, 58, 60, 342, 389.

¹⁵ *Багалеї Д.* История города Харькова за 250 лет его существования (1655–1905): ист. моногр.: в 2 т. X., 1993. – Т. 2, С. 292, 294.

¹⁶ Харьковское медицинское общество (1861–1911): очерки его пятидесятилет. деятельности. X.: тип. и литогр. М. Зильберберга и С-вья, 1913. V, 539, II с., 23 л. ил. - С. 517.

¹⁷ *Трифонов Ю.* Нетерпение // Собрание сочинений: в 4 т. - М., 1986. - Т. 3. - С. 201–207.

¹⁸ *Альков В.* Доктор И. Я. Платонов: дело жизни. // Мир Медицины и Биологии. - 2017. - № 4. - С. 204–209.

¹⁹ *Чернуха О., Демочко Г.* Діяльність Данила Заболотного на посаді голови Всеукраїнської Академії Наук (ВУАН). // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки». - 2019. - № 27. - С. 71–76.

²⁰ *Демочко Г., Бобіна І., Кравцова В.* Бобіни: лікарська династія на теренах Харківщини (до 160-ї річниці з дня народження В.П. Бобіна) // Краєзнавство. - 2018. - № 4. - С. 75–84.

мана²¹, Я. Трутовського²², М. Гуревича та С. Томіліна²³.

Стаття про І. Платонова вийшла у журналі «Світ медицини та біології»²⁴, який входить до міжнародної наукометричної бази Web of Science. У статті розглядається життєвий і творчий шлях відомого психіатра та засновника лікарської династії Платонових Івана Яковича Платонова в перехідний період другої половини ХІХ – початку ХХ століття.

Особливістю дослідження є те, що для аналізу предмета автор роботи В.А. Альков комплексно використав мікроісторичний підхід, історію повсякденності та ментальності. Деякі аспекти даної теми побіжно висвітлені в історіографії, однак наявність достатньої джерельної бази дозволяє прояснити не тільки біографічні дані досліджуваної людини, але й якою вона була, її сподівання і прагнення, погляди на світ і свою роль у ньому.

В. Альков вперше заповнює деякі прогалини в біографії психіатра, звертає увагу на його ментальність, ставлення до гуманізації лікування хворих, бізнес-активність, специфіку роботи головного дітища Платонова – його приватної клініки, кадрову політику, контингент хворих, суспільно-політичну та наукову діяльність лікаря, аналізує його зв'язки в лікарському середовищі.

Зроблено висновок про те, що хоча І.Я. Платонов і зміг вдало вписатися в систему капіталістичних відносин, свідомість лікаря-підприємця, вихідця з селян, так і не стала до кінця буржуазною, а в його системі цінностей суспільні потреби мали пріоритет над особистими. Робота, присвячена особистості І.Я. Платонова є цінним доробком та яскравою репрезентацією

можливостей медичного краєзнавства щодо вивчення персоналій.

На часі є й стаття про Данила Заболотного, підготовлена О. В. Чернухою та Г. Л. Демочко²⁵. У роботі автори розглянули діяльність видатного вітчизняного епідеміолога Д. Заболотного на посаді президента Всеукраїнської академії наук. Він очолював цю установу лише півтора роки, але за цей час було розроблено і прийнято нову редакцію її статуту. Не дивлячись на хворобу, очільник Академії наук постійно здійснював виїзди на місця, що сприяло визначенню переліку найбільш актуальних проблем, вирішення яких можна було знайти у стінах Всеукраїнської Академії Наук (ВУАН).

Вагомим досягненням вченого стало відкриття влітку 1928 р. при Академії Інституту мікробіології та вірусології. Д. Заболотний особисто контролював кадрову політику, залучаючи до роботи у Академії молодих науковців, що сприяло виникненню наукових шкіл. Завдяки його зусиллям значно покращилася матеріально-технічна база ВУАН та забезпечення її науковою літературою. Авторами зроблено висновок, що значимість діяльності Д. Заболотного як президента – насамперед у великій організаторській роботі, спрямованій на встановлення тісного зв'язку теорії з практикою, відповідності наукового знання вимогам часу.

Стаття, присвячена династії Бобіних, була актуальною з огляду на ювілейну дату, тому Г. Демочко разом з нащадками лікарів-Бобіних – Іриною Володимирівною Бобіною та Вікторією Ігорівною Кравцовою підготувала узагальнюючу статтю про лікарську династію²⁶. Мабуть, не багато українських міст можуть похизуватися лікарськими династіями, які сягають

²¹ Альков В. М.І. Фрейман: єврейський лікар в імперському Харкові. // Медицина третього тисячоліття: Збірник тез міжвузівської конференції молодих вчених та студентів (22-24 січня 2018 р., м. Харків). - Харків: ХНМУ, 2018. - С. 313–314.

²² Альков В. До проблеми встановлення років життя Я.Я. Трутовського // Громадське здоров'я в Україні: проблеми та способи їх вирішення: Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю (до 95-річного ювілею з дня заснування кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я ХНМУ), м. Харків, 24 жовтня 2018 р. - Харків, 2018. - С. 35-37.

²³ Львів В. Засновники кафедри соціальної гігієни ХМІ. // Громадське здоров'я в Україні: проблеми та способи їх вирішення: Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю (до 95-річного ювілею з дня заснування кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я ХНМУ), м. Харків, 24 жовтня 2018 р. - Харків, 2018. - С. 37–38.

²⁴ Альков В. Доктор И. Я. Платонов... - С. 204–209.

²⁵ Чернуха О., Демочко Г. Діяльність Данила Заболотного... - С. 71-76.

²⁶ Демочко Г., Бобіна І., Кравцова В. Бобіни: лікарська династія... - С. 75–84.

понад півтора століття. Харківська найстаріша вища медична школа дала початок не одній династії лікарів, серед яких особливо вирізняється династія Бобіних, яка вже понад 160 років служить на користь народному здоров'ю жителів Харківщини. Три покоління Бобіних знайшли відображення на сторінках журналу «Краєзнавство» – провідного журналу Національної спілки краєзнавців України, де стаття репрезентувала рубрику «Медичне краєзнавство».

Вивчення персоналій позначилося і роботою В. Алькова, що присвячена М. Фрейману²⁷. У роботі зазначено, що сучасна історична наука, що прямує шляхом гуманізації досліджень, все більше наукової уваги звертає на життя звичайних людей, специфіку їх світосприйняття та повсякдення, то автор справедливо досліджує історію пересічних харків'ян, представників медичної професії, лікарів за покликанням та освітою.

Одним з таких, хто поєднав у собі не тільки високу освіченість, а й глибоку почуття лікарського обов'язку перед хворими, став Марк Фрейман – лікар, харків'янин, єврей за національністю. У роботі В. Альков дослідив життєвий шлях медика та визначив, як впливало його походження на повсякденне життя, навчання, медичну кар'єру тощо. Зроблено висновки, що спроби дискримінації стали поштовхом для особистісного розвитку лікаря, який своїм прикладом довів, що не відрізняється від жителів міста іншого, неєврейського походження.

Цікавим є дослідження постаті Я. Трутовського²⁸. Яків Якович Трутовський – знаний харківський психіатр і невропатолог, власник і керівник однієї з місцевих клінік для нервових хворих, психічнохворих та алкоголіків, приват-доцент Імператорського Харківського університету, більш відомий серед істориків сьогодення своєю політичною діяльністю як член місце-

вого осередку Братства тарасівців. А от щодо інших аспектів його долі відомостей значно менше, навіть із конкретики щодо років його життя є певні труднощі. Автор завдяки аналізу історичних джерел встановив, що ймовірною датою смерті Я. Трутовського можна вважати 1914 рік, адже більше відомостей про нього не зустрічається.

Науковий доробок В. Ільїна присвячений засновникам катедри соціальної гігієни ХМІ – М. Гуревичу та С. Томіліну²⁹. Встановлено, що перші завідувачі катедри соціальної гігієни ХМІ поєднували завдання вчених, популяризаторів науки, організаторів нової моделі освіти й охорони здоров'я. Їхні погляди, що становили революцію в медичній науці та практиці початку ХХ ст., впали під ударами сталінського терору та догматизму, щоб відродитися вже в 1960-ті роки.

Значним досягненням можна визначити вихід 2018 року монографії І. Ю. Робака та В. Г. Ільїна «Харківська охорона здоров'я в післявоєнний період (1945-1991 рр.)»³⁰. У ній також вміщені персоналії медиків, які працювали в Харкові у визначену дослідниками добу. Уточнені персоналії О. Шалімова, М. Зеленського, І. Брауде та багатьох інших. Ці відомості значно поповнюють скарбницю медичного краєзнавства Харківщини.

Цим же авторським тандемом виконана ще одна робота з дослідження персоналій харківських медиків, які брали участь у російсько-японській війні³¹. Отримані результати дозволяють відновити великий шар історичної інформації, яка під таким кутом зору медичним краєзнавцями ще не розглядалася.

2019 року автори продовжили створення персоналій. В. Альков продовжив студіювати біографію та науковий доробок Я. Трутовського³². Стаття цікава тим, що автор висловив інтерес не тільки до наукової діяльності вченого,

²⁷ Альков В. М. І. Фрейман: єврейський лікар... - С. 313–314.

²⁸ Альков В. До проблеми встановлення... - С. 35–37.

²⁹ Ільїн В. Засновники кафедри... - С. 37–38.

³⁰ Робак І., Ільїн В. Харківська охорона здоров'я в післявоєнний період (1945-1991 рр.). - Х.: Колегіум, 2018. - 344 с.

³¹ Робак І., Ільїн В. Харківські медики в російсько-японській війні 1904–1905 рр.: витоки сучасного медичного волонтерства. // Краєзнавство. - 2018. - №2. - С.79-91.

³² Alkov V. Science and business: problem of Ukrainian doctor's choice in the life of the late 19th – early 20th century (the example of Y. Y. Trutovskiy). // Дослідження історії філософії науки і техніки. 2019. - Т. 28. № 1. - С. 34-40.

а й дослідив його спроби ведення власного бізнесу. Зазначимо, що в контексті історичного часу це було непросто. Проте, Я. Трутовський намагався поєднати свої наукові та бізнес площини. В. Альков простежив питання життєвих цінностей вченого і вибору між ними та грошовим інтересом.

Науковий доробок Я. Трутовського автором досліджено у роботі «Доктор Я. Я. Трутовський (1867 – бл. 1914): наукова діяльність»³³. При цьому зауважимо, що робота Я. Я. Трутовського в Імператорському Харківському університеті може бути вивчена лише з непрямих джерел, і лише частково, бо архів закладу був практично повністю знищений за часів Другої світової війни.

Щодо роботи в університеті, то з наявних відомостей можна зробити висновок, що доктор Трутовський починав з неї свій трудовий шлях. Сконцентрувався він на ній, вже відійшовши від політики, та був доволі фаховим перспективним науковцем-фізіологом і неврологом.

Щодо наукового спадку, то відома монографія Я.Я. Трутовського «До вчення про фізіологічну дію частих електричних ударів на серце, нерви та м'язи» (1897, рос. мовою, не зберіглася). Дослідження було широко схвалене науковою громадськістю, бо це був внесок до вчення М.Є. Введенського про фізіологічну природу титанічних рухів м'язів.

Досліджуючи життя та діяльність Я. Трутовського, автор не міг оминати діловодну документацію жандармського управління як джерело у створенні персоналій, адже Я. Трутовський 1893 року попався жандармам у зв'язку з їх виходом на слід Братства тарасівців у Харкові³⁴. Існування політичної організації жандарми так і не

довели, і навіть словосполучення «Братство тарасівців» не застосовували, називаючи справу відповідно до прізвища головних фігурантів – «Справою Русових». Із жандармського справочинства можна отримати якщо не вичерпний, то докладний та систематизований матеріал не тільки щодо політичних уподобань особи, якою вони цікавилися, а навіть більшою мірою про її життєпис та кар'єру, сім'ю, добробут, що для біографістики неоціненно.

Цінні методичні поради щодо дослідження персоналій вміщені у роботі В. Ільїна «Попередні думки до колективного портрету організаторів охорони здоров'я Харкова 1945–1991 років»³⁵. Це результат вивчення персоналій, які добивалися до вищезначеної монографії І. Робака та В. Ільїна³⁶. У роботі зазначено, що складання колективного портрету лікарської спільноти післявоєнної доби дозволяє простежити еволюцію професійних та особистих якостей лікарів зі зміною поколінь, характер зв'язків у середині галузі, усвідомити місце видатних організаторів охорони здоров'я в контексті епохи та професійного середовища.

У поле дослідження потрапили яскраві особистості вітчизняної охорони здоров'я, керівники кафедр ХМІ, більша частина трудового шляху яких припала на післявоєнний період: О. Гречаніна, В. Грищенко, Є. Дубенко, Б. Задорожний, В. Зайцев, М. Коренев, О. Корж, Л. Мала, В. Топузов, А. Циганенко, В. Черненко, О. Шалімов, В. Шаповал, Ю. Шульга. Також питання просопографії підіймалися автором і в іншій своїй роботі «Prosopography of Kharkiv Medical Institute in 1945–1991», що вийшла у черговому числі журналу *Inter Collegas*³⁷.

³³ Альков В. Доктор Я. Я. Трутовський (1867 – бл. 1914): наукова діяльність. Краєзнавство в системі історичного знання: матеріали XXXVI-ї Міжнародної краєзнавчої конференції молодих учених (до 10-річчя Центру краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька). - Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. - С. 14–15.

³⁴ Альков В. Жандарми про особисте, професійне і політичне (на прикладі члена Братства тарасівців лікаря Якова Трутовського). // Scienceof 2019 : Proceedings of International scientific conference. - Berlin: TreditionGmbH, 2019. - P. 4–7.

³⁵ Ільїн В. Попередні думки щодо колективного портрету організаторів охорони здоров'я Харкова 1945–1991 рр. // Двадцять четверта Всеукраїнська наукова конференція молодих істориків науки, техніки і освіти та спеціалістів за темою: «Наука як феномен національної культури»: Мат. конф., 19 квітня 2019 р., м. Київ. - К., 2019. - С. 77–81.

³⁶ Робака І, Ільїн В. Харківська охорона... - 344 с.

³⁷ Ільїн В. Prosopography of Kharkiv Medical Institute in 1945–1991. // *Inter Collegas*. 2019. Vol. 6. - № 2. - С. 64–67.

В. Ільїним студійовані спогади В. Голяховського, як приклад джерела з персональної історії³⁸. Автор зазначив, що для створення групового портрету повоєнного покоління лікарів-працівників медичних вишів важливими є не тільки спогади людей, які за радянських часів «вписалися в систему», а й думка їхніх колег-сучасників з іншим життєвим вибором. Саме такими є спогади «Путь хирурга. Полвека в СССР», написані лікарем Володимиром Юлійовичем Голяховським, який зробив кар'єру в СРСР, а згодом емігрував до США. Спогади В.Ю. Голяховського є справжнім свідченням епохи, корисним для відтворення історії радянської охорони здоров'я в контексті суспільних змін. Багаті на історичні деталі, спостереження й авторський аналіз процесів, що відбувалися в країні, вони можуть бути використані для створення просопографічного портрету радянського лікаря.

Революційна діяльність медиків часів Української революції 1917–1921 рр. досліджена у тезах В. Ільїна та Н. Разінкової «Студентський період життя Івана Липи»³⁹. Досліджуючи вікові компоненти біографії, можна скласти уявлення про певний період історії та середовище, що формувало погляди особи – цю тезу продемонстрували автори у роботі та реконструювали студентський період життя одного із засновників Братства тарасівців, міністра УНР Івана Львовича Липи. Автори визначили, у якій атмосфері навчався І. Липа та як це вплинуло на обрання ним політичної орієнтації. І. Липа став неформальним лідером центрального харківського осередку Братства, взяв участь у з'їзді організації в Києві, зробив головний внесок у створення «Символу віри молодих українців».

Відновлення історичної спадщини – важлива складова роботи істориків. Значна частина українських персоналій привласнена російської історичної наукою. Зокрема, багато медиків, що працювали на теренах Російської

імперії за часів, коли Україна входила до її складу, «автоматично» ставали російського походження, а національність «українець» лише ледь-ледь майоріла у біографічних статтях. Проте приналежність їх до великої імперії зась було й спростовувати, а науковий спадок ганебно дораховувався до історії російської медицини.

Аналогічна ситуація сталася на перетині інтересів історії медицини України та Польщі. Спільна історія двох держав стала підґрунтям для переїзду українців до Польщі, а поляків до України. Сьогодні поляки не мають усіх відомостей про своїх співвітчизників, які працювали на теренах України. Гідною справою українських істориків є відновлення історичної справедливості та повернення полякам їхньої спадщини. В рамках цього напряму дослідники Робак І. Ю., Демочко Г. Л. та Альков В. А. створили персоналії лікарів, поляків за походженням, які працювали на теренах Харківщини – Т. Опенховського, С. Робака, Б. Пржевальського. Правда, щодо останньої персоналії Б. Пржевальського прийшлося спростовувати польське походження харківського хірурга та визначити його українське коріння.

Значної уваги приділили дослідники постаті Теодора Опенховського. Професор І. Робак разом з польським колегою Т. Срогшем опублікував в іноземному видання статтю «Polski ślad w dziejach Wydziału Lekarskiego Imperatorskiego Uniwersytetu Charkowskiego: professor Teodor Oręchowski (1853–1914)»⁴⁰.

Літератури про нього в Польщі обмаль. Федір (Теодор) Мечиславович Опенховський народився в місті Люблін в травні 1853 року в багатій шляхетській родині. Закінчив медичний факультет Імператорського університету св. Володимира в Києві 1876 р. зі ступенем лікаря й у тому ж році посів посаду ординатора та клінічного асистента медичного і дерматологічного відділення Київського клінічного військового госпіталю. В 1879 р.

³⁸ Ільїн В., Разінкова Н. Спогади В.Ю. Голяховського як джерело з персональної історії // Медицина третього тисячоліття : збірник тез міжвузівської конференції молодих вчених та студентів (Харків, 29–31 січня 2019 р.). - Харків, 2019. - С. 568–570.

³⁹ Ільїн В., Разінкова Н. Студентський період життя Івана Липи. // Краєзнавство в системі історичного знання : матеріали XXXVI-ї Міжнародної краєзнавчої конференції молодих учених (до 10-річчя Центру краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька). - Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2019. - С. 33–35.

⁴⁰ Robak I. Polski ślad w dziejach Wydziału Lekarskiego Imperatorskiego Uniwersytetu Charkowskiego: professor Teodor Oręchowski (1853–1914) // *Medycyna Nowożytna: Studia nad kulturą medyczną*. 2017. - Tom 23, Zeszyt 1. - S. 141–153.

був відряджений військовим міністерством з науковою метою за кордон на два роки. Але для більш ґрунтовної освіти він залишився там ще на два роки (у цілому стажувався чотири роки), і пройшов дуже серйозну науково-практичну школу, працюючи в 14 кращих закордонних клініках Страсбурга, Парижа, Лондона, Відня, Берліна.

Повернувшись у 1883 р. із-за кордону, став готуватися до одержання ступеня доктора медицини. Такий ступінь був йому присуджений 1884 р. у Дерптському університеті за дисертацію на тему «К учению об окончании сердечных нервов». І з того ж року доктор Ф.М. Опенховський приступив у Дерпті до читання лекцій на медичному факультеті. А 1889 р. Ф.М. Опенховський був визнаний гідним престижної премії імені Франца Гамбургера за роботу «Об иннервации желудка», визнану вченою радою Дерптського університету кращою роботою останнього десятиліття з фізіології. У листопаді 1891 р. призначений понадштатним екстраординарним професором госпітальної терапевтичної клініки ІХУ.

У Харкові Ф.М. Опенховського зустріли досить холодно, а у владних сферах навіть вороже, оскільки він був поляком (за тодішньою великодержавною термінологією «інородцем») за походженням і не був вихованцем Харківського Імператорського університету. Визнання в Харкові він домагався крок за кроком. Із серпня 1893 р. – понадштатний ординарний професор кафедри госпітальної терапевтичної клініки, з 1895 р. – штатний ординарний професор, а з 1897 р. – директор госпітальної терапевтичної клініки Харківського Імператорського університету. Зрештою, 1903 р. був обраний медичним факультетом і вченою радою університету, затверджений міністерством і очолив кафедру факультетської терапевтичної клініки. 6 вересня 1903 р. професор І.М. Оболенський передав завідування клінікою професорові Ф.М. Опенховському, який керував нею аж до своєї смерті на початку 1914 р. За свою активну й плідну наукову та практичну діяльність у Харкові Ф.М. Опенховський набув чину спочатку статського, а потім дійсного статського радника і нагороджений орденами Святої Анни 2 ступеня, Святого Володимира 3 і 4 ступенів, Святого Станіслава 1 ступеня.

Але в розквіті слави професор важко занедужав. Це трапилося в осінньому семестрі 1913 року. Федору Мечиславовичу все сутужніше ставало читати лекції й проводити практичні заняття, голос ставав тихіше, сили катастрофічно танули. Надія на видужання з'явилася після його від'їзду на операцію до Берліну. Дорогу хворий переніс порівняно благополучно, почував себе непогано. Операція пройшла вдало. Але на другий день після її хворий помер від легеневої емболії. Це відбулося 1 (14) січня 1914 року. Розтин показав наявність раку шлунку й стенокардії.

Таким чином, дослідження життя та діяльності професора Федора Мечиславовича Опенховського, а також його внеску в розвиток медичної науки дає всі підстави думати, що особистість і науковий доробок Ф.М. Опенховського становлять безсумнівний інтерес для історії медицини. Це ж стосується й інших представників харківського медичного середовища польського походження. Тому зміцнення співробітництва українських і польських істориків у даній проблематиці та продовження подальших досліджень у цій сфері представляється не просто важливим, а конче необхідним, особливо внаслідок розпилення джерел і літератури.

Доцент Г. Демочко звернула увагу на постать Броніслава Пржевальського – вченого, хірурга, співробітника ХМІ. Зазначено, що діяльність поляків на теренах України досліджена недостатньо. Інтерес до польського сліду в українській історії жевріє у тісних колах професійних науковців, проте це не дає змогу сказати, що тема вичерпана. А видання книги «Видатні поляки в історії України»⁴¹ не тільки не задовольняє потреби українського читача, а пробуджує ще більший інтерес до спільної історії, бажання студіювати маловідомі сторінки з життя двох народів.

Ім'я Броніслава Пржевальського (1862–1933 рр.) відомо Харкову як видатного хірурга та науковця. А ще з його ім'ям та прізвищем неодмінно пов'язується польське коріння лікаря – більшість місцевих дослідників історії медицини, серед яких і фахівці, і аматори, впевнені у тому, що Броніслав Пржевальський поляк. Доказів тому обмаль, лише гучне польське ім'я та прізвище, проте для людської свідомості цього цілком достатньо.

⁴¹ Видатні поляки в історії України = Wybitni Polacy w dziejach Ukrainy / [авт.-уклад. та передм. Г. Б. Мунін; редкол.: Солдатенко В. В. та ін.]. - Київ: Кондор, 2012. - 256 с.

Рід Пржевальських має давню історію, яка сягає ще часу Лівонських війн XVI століття. За історичними дослідженнями, родоначальником династії був запорозький козак Анісім, який отримав за свої бойові перемоги прізвисько Перевал. Це було типовим для запорожців, саме вони мали так звичку відзначати побратимів характерними прізвисками. Згодом слово «Перевал» перейшло у прізвище і син Анісіма – Корнило – вже називався Переваловим. К. Перевалов мав добру вдачу, служив у війську та брав участь у багатьох тодішніх конфліктах на боці Речі Посполитої. Стефан Баторій за це хотів надати йому нагороду, проте спритний запорожець мав надію на шляхетський титул, чого й попросив у польського короля. 28 листопада 1581 року король підписав відповідний наказ про надання Перевалову шляхетства. Оскільки документи оформлювалися польською мовою, то й прізвище було перекладено із збереженням сенсу. Таким чином дієслово «перевалити» переклали як «пшевалити», а сам Корнило відтоді став Пшевальським, а не Переваловим. Проте, і в такій вимові прізвище не залишилося в історичних джерелах, адже вимова букви «ш» на письмі польською передається як «gz», тому й прізвище стали писати як Przewalski. Коли через багато років потому документи перекладалися російською мовою, щоб отримати дворянський титул, то особливості написання польською були знехтувані і з'явилося прізвище Пржевальський⁴².

Після того, як Корнило Пржевальський закінчив службу, він за наказом від 30 січня 1589 року отримав даровані Сигізмундом III землі, розташовані в районі Вітебську та Веліжу. За ці роки Пржевальський став не тільки землевласником, але й заснував родовий герб – на червоному тлі щита розміщувався бойовий лук зі стрілою, націленою вгору. Зверху змальовано шолом

з трьома страусиними пір'ями та підпис російською «Долг и Честь».

Династія Пржевальських майже триста років прожила у Скуратові (нині – Білорусь, Вітебський район). За цей час від засновника династії пішло три гілки Пржевальських, проте вони швидко розселилися навколо означених місць та мало підтримували зв'язки між собою. З містечка Лепеле Вітебської губернії походить представник славетних Пржевальських – Броніслав, син римо-католика Григорія Пржевальського.

Великий пласт наукового доробку з медичних персоналій складають роботи В. Алькова та І. Робака, присвячені Сигізмунду Робаку – відомому харківському лікареві-отоларингологу⁴³. Оскільки науковий доробок пов'язано з вихідцем з Польщі, поляком за національністю, то друкувати роботи було вирішено не стільки в українських, скільки в міжнародних виданнях, щоб підкреслити на міжнародному рівні спільну історію України та Польщі та надати яскравий приклад для співпраці між науковцями обох країн, адже допомога у зборі матеріалів для дослідження була надана польськими колегами та нащадком С. Робака Кшиштофом Робаком, який нині живе у Великобританії. З огляду на це, наукові роботи були опубліковані в Монреалі (Людина віртуальна: нові горизонти: збірник наукових праць (за матеріалами V Міжнародної науково-практичної конференції, 30-31 березня 2018 р.), Варшаві (Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe) та Лондоні (Millenium innovations : Proceedings of V International scientific conference).

В ході дослідження встановлено, що С.А. Робака був типовим представником лікарського міського співтовариства свого часу. Його трудовий шлях демонструє працелюбство, гідне виконання обов'язків, що, головню у сфері

⁴² Генеалогическая база знаний: персоны, фамилии, хроника. Режим доступа: <http://baza.vgdru.com/1/25961/>.

⁴³ Робака І., Альков В. Повсякдення харківського лікаря пізньої імперської доби: спроба реконструкції на прикладі С.А. Робака (1857-1925) // Proceedings of V International scientific conference "Millenium innovations". - London: SIUniversum, 2018. Р. 4-10; Робака І., Альков В. Міський лікар та його праця в др. пол. XIX – на поч. XX ст. (на прикладі С.А. Робака) // Людина віртуальна: нові горизонти: збірник наукових праць (за матеріалами V Міжнародної науково-практичної конференції, 30-31 березня 2018 р.). - Монреаль: СРМ «ASF», 2018. - С. 168-171; Робака І., Альков В. Лікар-поляк у дорадянському Харкові: історична реконструкція життєвого шляху оториноларинголога С.А. Робака // Wschodnio europejskie Czasopismo Naukowe. - 2018. - № 4(32). - С. 39-48.; Робака І., Альков В. Ancestry of the polish family of the Robak according to archives and oral history / І.Ю. Робака, В.А. Альков // III Meedzynarodowa Naukowo-Praktyczna Konferencja "Polacy na Ukraine": Warszawa, 2018. - С. 14-17.

приватного прийому, вело до пристойного рівня життя. Він міг відмовитися від неоплачених чи недостатньо оплачених посад, однак проявляв активність, адже бачив роботу лікарів як не просто заробіток, а й покликання. С. Робак був людиною, яка «сама себе зробила», вирвався із злиднів завдяки тяжкій праці, і тільки вже на базі певного добробуту створив сім'ю, яку забезпечив усім необхідним. Та помер поважний лікар знову-таки в злиднях, незважаючи на всі докладені зусилля. Це певною мірою шкодить повчальності даної історії життя харківського лікаря та його родини.

Зауважимо, що при підготовці дослідження широко використовувалися можливості усної історії, адже відомості про Сигізмунда Робака отримані від його онука Кшиштофа Робака та деякий матеріал взято з сімейного архіву нащадка Ігоря Робака, завідувача катедри суспільних наук ХНМУ. Робота містить унікальні фотографії та спогади, чим і цінна для сучасників.

Застосуванню усної історії та архівних джерел при вивченні історії сім'ї Робаків присвячена узагальнююча робота авторів І. Робака та В. Алькова «Ancenty of the polish family of the Robak according to archives and oral history», яка була видана у Варшаві. Автори предметно проаналізували джерела різного характеру, які допомагали у вивченні питання. Вказано на цінність усної історії та обмаль архівних джерел, що ще більше посилює спогади родичів про Сигізмунда Антоновича Робака.

Публікація у міжнародному виданні «Поляки на теренах Харківщини. Юліан Романович Пенський» присвячена діяльності ще одного поляка на теренах Харківщини – хірурга Ю. Пенського⁴⁴. Г. Демочко зазначає, що обмаль інформації дає змогу поверхнево дослідити життєвий шлях Пенського, проте певні горизонти відкриваються при співпраці з польськими істориками, які можуть пролити світло на діяльність лікаря Пенського, маючи біографічні словники лікарів. Декілька томів цього видання стали б при нагоді українським дослідникам у різних галузях наук, проте, на теренах України такі словники знайти не вдалося, що дещо ускладнює ведення дослідження.

Дослідження про С. Робака та Ю. Пенського були представлені авторами на міжнародному круглому столі, проведеному в Центрі медичного краєзнавства імені професора В.Д. Отамановського 26 вересня 2018 року, участь в якому взяли представники Університету імені Я. Длугоша в рамках договору про співпрацю.

У ході роботи над медичними персоналіями представники Центру дійшли деяких висновків, що стануть при нагоді сьогodнішнім дослідникам. По-перше, зазначена пріоритетність медико-краєзнавчих методологічних засад при вивченні персоналій, що дає змогу представити більш ґрунтовне та якісне дослідження.

По-друге, треба відзначити й те, що послуговуючись методологією медичного краєзнавства, персоналії й самі поповнюють сенс цього напрямку, розкриваючи ще одну потужну його можливість.

По-третє, не треба забувати про пошукову складову процесу створення персоналій. Під час пошуку біографічних відомостей до наукового обігу вводяться нові архівні документи, зокрема особові справи, що лежать під шаром пилу в медичних та освітніх установах. У них містяться неоціненні для істориків факти, які мають бути оприлюднені. Зокрема, для створення персоналій залучалися документи з архіву ХНМУ.

По-четверте, комплексне вивчення персоналій надає можливість створити просопографію – колективний портрет медиків у певний час. Визначення спільних рис демонструє тенденції, спільні риси, які раніше не впадали в око дослідникам.

По-п'яте, медичні персоналії відкривають широкі можливості для міжнародного співробітництва, що також продемонстрували автори у своїх роботах.

Медичні персоналії – це можливість всебічно вивчити особу лікаря, медика, освітянина, та реконструювати історичні умови, в яких він жив та працював. Вводячи до обігу маловідомі факти, дослідники по цеглинці закладають міцний фундамент на майбутнє та надають приклад студіювання такого типу. Можливо, у найближчий час персоналії не стануть мейн-стрімом медичного краєзнавства, проте мають посісти чільне місце та надати науковцям приклад для наслідування.

⁴⁴ Демочко Г. Поляки на теренах Харківщини: Юліан Романович Пенський. // III Medzynarodowa Naukowo-Praktyczna Konferencja "Polacy na Ukrainie" - Warszawa, 2018. - С. 113–115.

References

- Al'kov, V. A. (2018). Do problemy vstanovlennia rokiv zhyttia Ya. Ya. Trutovs'koho. *Hromads'ke zdorov'ia v Ukraini: problemy ta sposoby ikh vyrishennia*. (p. 35-37). Kharkiv. [In Ukrainian].
- Al'kov, V. A. (2019). Doktor Ya. Ya. Trutovs'kyj (1867 – bl. 1914): naukova diial'nist'. *Kraieznavstvo v systemi istorychnoho znannia*. (p. 14-15). Kharkiv. [In Ukrainian].
- Al'kov, V. A. (2019). Science and business: problem of Ukrainian doctor's choice in the life of the late 19th – early 20th century (the example of Y. Y. Trutovskiy). *Doslidzhennia z istorii i filosofii nauky i tekhniky*. (p. 34-40). Kharkiv. [In Ukrainian].
- Al'kov, V. A. (2019). Zhandarmy pro osobyste, profesijne i polityчне (na prykladi chlena Bratstva tarasivtsiv likaria Yakova Trutovs'koho). *Science of 2019*. (p. 4-7) Berlin. [In Ukrainian].
- Al'kov, V. A. (2017). Doktor Y. Ya. Platonov: delo zhyzny. *Myr Medytsyny y Byolohyy*, 4, 204–209. [In Ukrainian].
- Al'kov, V. A. (2018). M. I. Frejman: ievrejs'kyj likar v impers'komu Kharkovi. *Medytsyna tret'oho tysiacholittia*. (p. 313-314). Kharkiv. [In Ukrainian].
- Bahalej, D. Y. (1993). *Ystoria horoda Khar'kova za 250 let eho suschestvovanyia (1655–1905)*. Kharkiv, t. 2. [In Russian].
- Byohrafycheskyj slovar' professorov medytsynskoho fakul'teta. (1905-1906). *Medytsynskyj fakul'tet Khar'kovskoho unyversyteta za pervye 100 let eho suschestvovanyia (1805–1905)*. – Kharkiv. [In Russian].
- Chernukha, O., & Demochko, H. (2019). Diial'nist' Danyla Zabolotnoho na posadi holovy Vseukrains'koi Akademii Nauk (VUAN). *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Seriiia «Istoriia Ukrainy. Ukrainoznavstvo: istorychni ta filosofski nauky»*, 27, 71-76. [In Ukrainian].
- Demochko, H. L. (2018). Poliaky na terenakh Kharkivschyny: Yulian Romanovych Pens'kyj. *III Medzyna rodowa Naukowo-Praktyczna Konferencja "Polacy na Ukrainie"*. Warszawa, (p. 113–115). Kharkiv. [In Ukrainian].
- Demochko, H. L., Bobina, I. V., Kravtsova, V. I. (2018). Bobiny: likars'ka dynastiia na terenakh Kharkivschyny (do 160-i richnytsi z dnia narodzhennia V.P. Bobina). *Kraieznavstvo*, 4, 75–84. [In Ukrainian].
- Dichek, N. (2001). Biohrafichny j metodiak instrument doslidzhennia vitchyznianoj istorii pedahohiky. *Shliakhosvity*, 4, 15–19. [In Ukrainian].
- Henealohycheskaiabazaznanyj: personsy, famylyy, khronyka. (n.d.) Retrieved from: <http://baza.vgdru.com/1/25961/> [In Russian].
- Hupan, N. M. (2000). *Istoriografiiia rozvytku istoryko-pedahohichnoi nauky v Ukraini*. Kyiv. Nats. ped. un-t im. M. Drahomanova. [In Ukrainian].
- Il'in, V. H. (2019). Poperedni dumky schodo kolektyvnoho portretu orhanizatoriv okhorony zdorov'ia Kharkova 1945–1991 rr. *Dvadsiat' chetverta Vseukrains'ka naukova konferentsiia molodykh istorykiv nauky, tekhniky i osvity ta spetsialistiv za temoiu: «Nauka iak fenomen natsional'noi kul'tury»*. (p. 77-81). Kyiv. [In Ukrainian].
- Il'in, V. H. (2019). Prosopography of Kharkiv Medical Institute in 1945–1991. *Inter Collegas. Vol. 6*, 2, 64-67. [In English].
- Il'in, V. H. (2018). Zasnovnyky kafedry sotsial'noi hihiieny KhMI. *Hromads'ke zdorov'ia v Ukraini: problemy ta sposoby ikh vyrishennia*. (p. 37-38). Kharkiv. [In Ukrainian].
- Il'in, V. (2019). Spohady V. Yu. Holiakhovs'koho iak dzhereło z personal'noi istorii *Medytsyna tret'oho tysiacholittia*. (p. 568-570). Kharkiv. [In Ukrainian].
- Il'in, V. (2019). Students'kyj period zhyttia Ivana Lypy. *Kraieznavstvo v systemi istorychnoho znannia*. (p. 33-35). Kharkiv. [In Ukrainian].
- Khar'kovskoe medytsynskoe obschestvo (1861–1911): ocherkyehopiatydesiatylet. deiatel'nosty (1913). [In Russian].
- Lisovyj, V. M., Robak, I. Yu. Demochko, H. L. (2017). Valentyn Otamanovs'kyj: heroj ukrains'koi revoliutsii ta kharkivs'kyj osvitanyn. *Novyj kolehium*, 3, 3–10. [In Ukrainian].
- Liubchuk, I. (2014). Kraieznavstvo v strukturi ukrainoznavchychk dystsyplin vyschoi shkoly: dosvid Ivano-Frankivs'koho natsional'noho medychnoho unyversytetu. *Obrii*, 2, 61-62. [In Ukrainian].
- Marynzha, L. (2011). Likar, iakyj dyvyvsia na svit ochyma dushi. *Zdorov'ia Ukrainy*, 1, 50. [In Ukrainian].
- Nekoval', V. (2003). S. A. Tomylyn – chelovek, vrach, uchenyj. *Demoskop Weekly*, 99–100. [In Russian].
- Petrova, Z. P. (2013). Vydaiuschyjsia ukraynskyj-sotsyal-hyhyenystydemohraf S. A. Tomylyn. *Istoriia medytsyny i okhorony zdorov'ia*, 4, 28–37. [In Ukrainian].
- Robak, I., & Srogosz, T. (2017). Polski śladwziejach Wydziału Lekarskiego Imperatorskiego Uniwersytetu Charkowskiego: professor Teodor Opęchowski

- (1853–1914). *Medycyna Nowożytna: Studia nad kulturą medyczną*, Tom 23, Zeszyt 1, 141–153. [In Polish].
- Robak, I. Yu., & Demochko, H.L. (2017). Valentyn Otamanovs'kyjv ukrains'kij revoliutsii 1917–1921 rr. *Istorychnyj arkhiv. Naukovi studii: zbirnyk naukovykh prats'*, 18,38–45. [In Ukrainian].
- Robak, I. Yu., & Al'kov, V. A. (2018). Ancestry of the polish family of the Robak according to archives and oral history. *III Międzynarodowa Naukowo-Praktyczna Konferencja "Polacy na Ukrainie"*. (p. 14-17) Warszawa. [In English].
- Robak, I. Yu., & Al'kov, V. A. (2018). Mis'kyj likar ta joho pratsia v dr. pol. KhIKh – na poch. KhKh st. (na prykladi S. A. Robaka). *Liudyna virtual'na: novi horyzonty: zbirnyk naukovykh prats'* (p. 168-171). Monreal'. [In Ukrainian].
- Robak, I. Yu., & Al'kov, V. A. (2018). Likar-poliak u doradians'komu Kharkovi: istorychna rekonstruktsiia zhyttievoho shliakhu otorynolarynholoha S. A. Robaka. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe*, 4, 39–48. [In Ukrainian].
- Robak, I. Yu., & Al'kov, V. A. (2018). Povsiakdenia kharkivs'koho likaria pizn'oimpers'koi doby: sproba rekonstruktsii na prykladi S. A. Robaka (1857-1925). *Proceedings of V International scientific conference "Millenium innovations"*. (p. 4-10) London. [In Ukrainian].
- Robak, I. Yu., & Il'in, V. H. (2018). *Kharkivs'ka okhorona zdorov'ia v pisliavoiennyj period (1945-1991 rr.)*. – Kharkiv. [In Ukrainian].
- Robak, I. Yu., & Il'in, V. H. (2018). Kharkivs'ki medyky v rosijs'ko-iapons'kij vijni 1904–1905 rr.: vytoky suchasnoho medychnoho volonterstva. *Kraieznavstvo*, 2, 79-91. [In Ukrainian].
- Serdiuk, A., & Prytsker, V. (2004). Zaveschanye vracha – profylaktyka. *Zerkalo nedely*, 23. [In Russian].
- Sklad kraieznavchykh komisij spilky. (n.d.) Retrieved from: <https://zoonsku.jimdo.com/%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%96%D1%97/> [In Ukrainian].
- Steshenko, V. (2003). S. A. Tomylyn kak demohraf. *Demoskop Weekly*, 99–100. [In Russian].
- Syniachenko, O.V. (2012). Istorii revmatolohii voblychchiakh. *Ukrains'kyj revmatolohichnyj zhurnal*, 2, 60–65. [In Ukrainian].
- Tryfonov, Yu. V. (1986). *Neterpenye*. Moscow, T. 3. [In Russian].
- Vydatni poliaky v istorii Ukrainy = Wybitni Polacy w dziejach Ukrainy* (2012). Kyiv: Kondor. [In Polish].